

Тема 11. Фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації доходів

План лекції:

- 11.1. Легалізація (відмивання) доходів.
- 11.2. Сутність та завдання фінансового моніторингу.
- 11.3. Суб'єкти, об'єкти та види фінансового моніторингу.

11.1. Легалізація (відмивання) доходів

Термін «відмивання грошей» (англ. *money laundering*) – вперше виник у США в 30-ті роки ХХ ст. у зв'язку з прийняттям у країні закону, який забороняв вільний продаж алкогольних напоїв. Одним із негативних наслідків цього закону стала контрабанда алкоголю, доходи від якої вкладалися в розвиток мережі пралень, отримуючи таким чином легальний статус. Відтоді подібного роду операції отримали образну назву «відмивання грошей».

У наш час «відмивання» грошей – це операція, в процесі якої приховуються походження, призначення грошового платежу.

Легалізація (відмивання) доходів – це вчинення дій з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів. Легалізації передують суспільно небезпечне протиправне діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання. Наслідком протиправного діяння є незаконно одержані доходи (доходи, одержані злочинним шляхом).

Процес відмивання «брудних» грошей є загрозою для загальноекономічного розвитку територій та країн, які відмовляються від жорсткого контролю за цим видом міжнародної злочинної діяльності. Неконтрольований приплив та відплив великого обсягу «брудних» грошей потенційно може зруйнувати національну економіку країни, що їх приймає. Надлишкові потоки готівкових коштів, що потрапляють в обіг, спотворюють попит на готівку, відсоткові ставки і, таким чином, призводять до інфляції.

Безпосереднім джерелом одержання «брудних» коштів є тіньова економіка як сукупність неврахованих і протиправних видів економічної діяльності. **Вона включає три сегменти:**

- «неофіційну» («неформальну», «сіру»);

- «підпільну» («кримінальну», «чорну»);
- фіктивну економіку.

«Неофіційна економіка» – це не заборонені законом легальні види економічної діяльності, в рамках яких мають місце нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків. Така діяльність можлива практично у всіх галузях економіки. Основною причиною її виникнення вважається високий рівень оподаткування, який існує в економіці, як правило, доходи отримані від діяльності в такому правовому полі – це додаткові, тимчасові доходи.

«Підпільна економіка» – це заборонені законом види економічної діяльності (незаконне виробництво та збут зброї, наркотиків, контрабанда, рекет, злочинство, бандитизм, а також незаконна практика, наприклад, практика лікарів без ліцензії, нелегальний гральний бізнес тощо). Така економіка головним чином має розвиток у рамках злочинних угруповань.

«Фіктивна економіка» – це хабарництво та шахрайство, пов'язане з отриманням і передачею грошей; також це діяльність, направлена на одержання необґрунтованого зиску та різного роду пільг економічними агентами на основі організованих корумпованих зв'язків. Основною причиною виникнення такого сектору економіки є прагнення отримати економічними агентами певної вигоди від використання свого службового становища.

Для протидії відмиванню брудних грошей Україна використовує такі законодавчі важелі, як Кримінальний кодекс, який передбачає карну відповідальність за діяльність, пов'язану з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Важливі механізми протидії отриманню незаконних доходів містить і прийнятий у травні 2002 р. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг». На посилення правової основи протидії відмиванню брудних грошей працює і Закон України «Про банки і банківську діяльність». В Україні створений і постійно діє Координаційний комітет з боротьби з організованою злочинністю і корупцією. До його компетенції входить боротьба з відмиванням брудних грошей. Також діє Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», який встановлює яким чином, якими способами та у яких випадках має здійснюватись моніторинг фінансових операцій. Органом уповноваженим на здійснення таких функцій є **Державна служба фінансового моніторингу України**.

25 грудня 2009 р. прийнято наказ Держфінмоніторингу № 182 щодо типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування».

Ефективність системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом полягає у необхідності тісної взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів і Держфінмоніторингу, як спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Тобто, ефективне функціонування системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, у тому числі, за допомогою зняття готівки (як одного з елементів схем відмивання), може бути лише **при узгодженому функціонуванні механізму кримінально-правового контролю й механізму фінансового моніторингу.**

11.2. Сутність та завдання фінансового моніторингу

Для запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, здійснюється фінансовий моніторинг.

Фінансовий моніторинг є сукупністю заходів щодо аналізу інформації про фінансові операції, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

Державна служба фінансового моніторингу України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство доходів та зборів.

Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її формування;

2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму;

3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Держфінмоніторинг України відповідно до покладених на неї завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Державної служби фінансового моніторингу, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів та в установленому порядку подає їх Міністрові;

2) подає запити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання щодо одержання інформації (у тому числі копій документів, що її підтверджують), необхідної для виконання покладених на неї завдань;

3) співпрацює з органами виконавчої влади, іншими державними органами, діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) у разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, подає правоохоронним органам для провадження оперативно-розшукової діяльності матеріали і одержує від них інформацію про хід їх розгляду;

5) бере участь у міжнародному співробітництві з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

6) проводить аналіз методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

7) погоджує проекти нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також погоджує із суб'єктами державного фінансового моніторингу проекти своїх нормативно-правових актів щодо виконання відповідними суб'єктами первинного фінансового моніторингу законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

8) проводить аналіз ефективності заходів щодо функціонування системи фінансового моніторингу в державі на підставі інформації, поданої органами державної влади;

9) вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу дотримання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері

запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, і в разі виявлення порушень законодавства вживає заходів, передбачених законами, а також повідомляє про це орган, що здійснює нагляд за таким суб'єктом первинного фінансового моніторингу;

10) забезпечує координацію діяльності державних органів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

11) повідомляє суб'єкта первинного фінансового моніторингу після надходження відповідної інформації від правоохоронних органів, уповноважених приймати рішення відповідно до кримінально-процесуального законодавства, про факт порушення кримінальної справи (або про факт закриття кримінальної справи в ході досудового слідства) за повідомленням такого суб'єкта, що надійшло до Держфінмоніторингу України, а також надає йому інформацію про прийняті судами рішення за такими кримінальними справами з одночасним повідомленням відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу;

12) забезпечує ведення обліку інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу та обліку узагальнених та додаткових матеріалів, наданих правоохоронним органам, а також процесуальних рішень, прийнятих за результатами їх розгляду правоохоронними органами.

11.3. Суб'єкти, об'єкти та види фінансового моніторингу

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди та ін. фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- компанії з управління активами;
- оператори поштового зв'язку та інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги при здійсненні операцій купівлі-продажу нерухомого майна;

– суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням і виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює або перевищує суму, визначену законодавством;

– нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, які надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених законодавством;

– інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є: Національний банк України, Міністерство доходів і зборів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання фінансових послуг України, Державна служба фінансового моніторингу України.

Об'єктами державного фінансового моніторингу є дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Законодавство передбачає **два види фінансового моніторингу:**

1) **обов'язковий фінансовий моніторинг** – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

2) **внутрішній фінансовий моніторинг** – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів.

Фактична різниця між видами моніторингу полягає у суб'єктному складі. Обов'язковий моніторинг здійснює Уповноважений орган

(Державний департамент фінансового моніторингу), а внутрішній – суб'єкт первинного фінансового моніторингу.

Відповідно до Указу Президента України «Про положення про Державну службу фінансового моніторингу України» № 466/2011 від 13 квітня 2011 р., Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28.11.2002 р. до **фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу**, належать такі, в яких:

- сума у безготівкових розрахунках дорівнює чи перевищує 300 тис. грн;

- сума у безготівкових розрахунках дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, що еквівалентна 300 тис. грн;

- сума у розрахунках готівкою дорівнює чи перевищує 100 тис. грн;

- сума у розрахунках готівкою дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, що еквівалентна 100 тис. грн, за умови, що вищезазначені фінансові операції мають одну з перерахованих нижче ознак;

- відкриття рахунка із внесенням на нього коштів на користь третьої особи; переказ особою за відсутності зовнішньоекономічного контракту коштів за кордон;

- переказ грошових коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження грошових коштів з анонімого (номерного) рахунка з-за кордону, а також переказ коштів на рахунок, відкрий у фінансовій установі в країні, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон;

- купівля, продаж чеків, дорожніх чеків або інших подібних засобів за готівку;

- обмін банкнот, особливо іноземної валюти, на банкноти іншого номіналу;

- проведення нерозміщених у депозитаріях фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника;

- зарахування або переказ грошових коштів, надання або отримання кредиту;

- проведення фінансових операцій з цінними паперами у випадку, коли одна із сторін є фізичною або юридичною особою, яка має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місце знаходження на території країни, що не бере участі в міжнародній співпраці у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- придбання особою цінних паперів за готівку;
- виплата фізичній особі страхового відшкодування або отримання страхової премії;
- переказ коштів у готівковій формі за кордон з вимогою видати одержувачеві кошти готівкою;
- зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом у той самий або наступний операційний день іншій особі;
- зарахування грошових коштів на рахунок чи списання грошових коштів з рахунка юридичної особи, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня її реєстрації;
- зарахування грошових коштів на рахунок чи списання грошових коштів з рахунка юридичної особи у випадку, якщо операції на зазначеному рахунку не проводилися з моменту його відкриття тощо.

Контроль за цими фінансовими операціями допомагає виявити **основні шляхи одержання незаконних доходів**, тобто скоєння корисливих злочинів, а саме: використання фальшивих платіжних документів; нецільове використання банківських кредитів; хабарництво, пов'язане з наданням кредитів; зменшення відсоткових ставок при наданні кредитів; прискорення проходження фінансових документів під час оформлення позик у банках; надання кредитів за програмою «молодіжно-житлового будівництва»; надання консультацій щодо ухилення від оподаткування та допомогу в приховуванні виявлених фактів несплати податків; приховування доходів від оподаткування; незаконне одержання пільгових кредитів; фіктивні трастові операції, тобто створення фінансових пірамід; підроблення банківських гарантій; розкрадання коштів; підроблення грошей; валютні спекуляції на біржі; різні види зловживань і шахрайства з бюджетними коштами та власними заощадженнями населення тощо.

Підсумки теми

1. Легалізація (відмивання) доходів – це вчинення дій з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів.

2. «Неофіційна» економіка – це не заборонені законом легальні види економічної діяльності, в рамках яких мають місце нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків.

3. «Підпільна економіка» – це заборонені законом види економічної діяльності (незаконне виробництво та збут зброї, наркотиків, контрабанда, рекет, злочинство, бандитизм, а також незаконна

практика, наприклад практика лікарів без ліцензії, нелегальний гральний бізнес тощо).

4. «Фіктивна економіка» – це хабарництво та шахрайство, пов'язане з отриманням і передачею грошей; також це діяльність, направлена на одержання необґрунтованого зиску та різного роду пільг економічними агентами на основі організованих корумпованих зв'язків.

5. Фінансовий моніторинг є сукупністю заходів щодо аналізу інформації про фінансові операції, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

6. Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

7. Внутрішній фінансовий моніторинг – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів.

Терміни і поняття для словника

Легалізація (відмивання) доходів

Державна служба фінансового моніторингу України

Фінансовий моніторинг

Обов'язковий фінансовий моніторинг

Внутрішній фінансовий моніторинг

Завдання для індивідуальної роботи

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «легалізація (відмивання) доходів».
2. Які існують сегменти тіньової економіки?
3. Що таке Державна служба фінансового моніторингу України?
4. Вкажіть функції та завдання фінансового моніторингу України.
5. Які основні суб'єкти та об'єкти державного фінансового моніторингу України?
6. Які фінансові операції підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу?
7. Назвіть основні шляхи одержання незаконних доходів.

Темі рефератів

1. Сутність та ознаки легалізації (відмивання) доходів.
2. Функції та характерні ознаки Державної служби фінансового моніторингу України.
3. Сутність, види та завдання фінансового моніторингу.
4. Суб'єкти, об'єкти та види фінансового моніторингу.
5. Зміст фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.

Тести

1. Що таке не заборонені законом легальні види економічної діяльності, в рамках яких мають місце нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків?
  - а) «неформальна економіка»;
  - б) «фіктивна економіка»;
  - в) «підпільна економіка»;
  - г) «неофіційна економіка».
2. Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:
  - а) банки;
  - б) центральні органи виконавчої влади;
  - в) Національний банк України;
  - г) фінансові установи.
3. Використання банківських механізмів, ускладнення схем фінансових відносин і руху грошових коштів, внесення готівки в касу підприємства як плати за фіктивні товари, використання кримінальних фінансових посередників – це:
  - а) форми легалізації (відмивання) доходів;
  - б) причини легалізації (відмивання) доходів;
  - в) методи легалізації доходів;
  - г) способи легалізації коштів та іншого майна, отриманих злочинним шляхом.
4. Основу більшості кримінальних схем легалізації злочинних доходів складають:
  - а) операції з коштами та іншим майном;
  - б) операції щодо повернення вивезених раніше коштів у вигляді інвестиційних або кредитних ресурсів;
  - в) фіктивні угоди;
  - г) угоди з цінними паперами, що тягнуть за собою перехід права власності або інших майнових прав на ці цінні папери.

5. Офіційно зареєстрована юридична особа, створена або придбана з метою здійснення заборонених видів діяльності або прикриття незаконної діяльності – це:
- а) фіктивне підприємство;
  - б) нелегальне підприємство;
  - в) злочинне підприємство;
  - г) підприємство, яке займається легалізацією (відмиванням) доходів.
6. Назвіть причини, що змушують суб'єктів кримінальної діяльності до легалізації капіталів за кордон:
- а) бажання одержувати статус резидента або громадянство іноземної держави;
  - б) необхідність обґрунтування джерела засобів для закупівлі матеріальних цінностей і інвестицій;
  - в) необхідність створення репутації іноземного інвестора для імпортування капіталів і їхньої легалізації на батьківщині; г) необхідність залучення кредитних ресурсів офіційних фінансових суб'єктів.
7. Вчинення дій з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів – це:
- а) суспільно небезпечне протиправне діяння;
  - б) наслідки протиправного діяння;
  - в) фінансовий моніторинг у сфері протидії легалізації доходів;
  - г) легалізація (відмивання) доходів.
8. Сукупність заходів уповноваженого органу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, а також заходів з перевірки такої інформації – це:
- а) внутрішній фінансовий моніторинг;
  - б) фінансовий моніторинг;
  - в) обов'язковий фінансовий моніторинг;
  - г) первинний фінансовий моніторинг.
9. Вкажіть центральний орган, на який покладаються повноваження щодо здійснення міжнародного співробітництва у запобіганні легалізації доходів і фінансуванню тероризму:
- а) Міністерство юстиції;
  - б) Національний банк України;
  - в) Генеральна прокуратура України;
  - г) Міністерство доходів і зборів України.

10. Назвіть основну міжнародну фінансову організацію, діяльність якої спрямована на співробітництво у запобіганні та протидії легалізації доходів:

- а) Міжнародний валютний фонд;
- б) Міжбанківська валютна біржа;
- в) Європейський валютний союз;
- г) Група розроблення фінансових заходів боротьби з «відмиванням» коштів.